

วัดบวรนิเวศวิหาร

ประวัติความเป็นมา

วัดบวรนิเวศวิหาร สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๓ ในระหว่างพุทธศักราช ๒๓๖๗-๒๓๗๕ โดยสมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาศักดิพลเสพ สร้างใกล้กับวัดรังษีสุทธาวาสที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมขุนอิศราณฤกษ์ทรงสร้าง เรียกนามขณะนั้นว่า **วัดใหม่**

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้เลื่อนสมณศักดิ์ สมเด็จพระอนุชาธิราช เจ้าฟ้ามงกุฎ ซึ่งผนวชจำพรรษาอยู่ ณ วัดราชาธิวาส ขึ้นเสมอเจ้าคณะรอง และเชิญเสด็จมาครองวัดนี้ ในปีพุทธศักราช ๒๓๗๕ โดยจัดขบวนแห่เหมือนอย่างพระมหาอุปราชแล้วจึงได้พระราชทานนามวัดว่า **วัดบวรนิเวศวิหาร** หรือเรียกสั้น ๆ ว่า **วัดบน** ขณะที่ทรงผนวชอยู่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงปรับปรุงวางหลักเกณฑ์ความประพฤติปฏิบัติของพระสงฆ์ประพฤติปฏิบัติตามอย่างพระองค์มากขึ้น ซึ่งเรียกคณะสงฆ์นี้ว่า **คณะธรรมยุติกนิกาย**

สมัยรัชกาลที่ ๖ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริว่า วัดรังษีสุทธาวาส อยู่ติดกับวัดบวรนิเวศ มีสภาพทรุดโทรมมาก จึงโปรดให้ยุบรวมเข้าเป็นวัดเดียวกับวัดบวรนิเวศวิหาร เรียกว่า **คณะรังษี** และหลังจากถวายพระเพลิงพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้อัญเชิญ**พระบรมราชสรีรังคารมาบรรจุไว้ ณ ไต้บัลลังก์พระพุทธชินสีห์** ในพระอุโบสถ เมื่อวันที่ ๒๕ มีนาคม พุทธศักราช ๒๔๖๘

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ทรงผนวชที่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ปีพุทธศักราช ๒๔๙๙ แล้วเสด็จมาประทับที่วัดนี้

สถานะและที่ตั้ง

วัดบวรนิเวศวิหาร เป็นพระอารามหลวงชั้นเอก ชนิดราชวรวิหาร ตั้งอยู่เลขที่ ๒๔๘ ถนนพระสุเมรุ แขวงบวรนิเวศ เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร มีที่ดินตั้งวัด เนื้อที่ ๓๑ ไร่ ๙๓ ตารางวา

* สิ่งสำคัญในพระอาราม

✓ **พระอุโบสถ** เป็นอาคารก่ออิฐถือปูน ลักษณะทรงตรีมุข หันหน้าไปทางทิศเหนือ หลังคามุงกระเบื้องเคลือบลูกฟูกแบบจีน หน้าบันประดับลวดลายด้วยกระเบื้องเคลือบ ตรงกลางเป็นตราพระมหามงกุฎและพระแสงขรรค์ประดิษฐานเหนือพานแว่นฟ้า ผนังภายนอกบุด้วยหินอ่อน หัวเสาสลักเป็นลายใบผักกาดเทศ ผนังด้านหน้ามีใบเสมาศิลาติดอยู่ที่ผนัง ชุ่มประตุนหน้าต่างเป็นปูนปั้นปิดทอง บานประตุนหน้าต่างด้านนอกแกะสลัก ผนังภายในมีภาพจิตรกรรมฝีมือ ขรัวอินโข่ง จิตรกรผู้มีชื่อเสียงท่านหนึ่งของกรุงรัตนโกสินทร์/แบ่งเนื้อเรื่องออกเป็น ๒ ตอน **ตอนบน** เหนือหน้าต่างเป็นภาพฝรั่งแสดงปริศนาธรรม **ตอนล่าง** ระหว่างช่องหน้าต่าง เป็นภาพเกี่ยวกับขนบธรรมเนียมทางพระพุทธศาสนา ที่ต้นเสาระบายพื้นเป็นสีต่าง ๆ เขียนลวดลาย และภาพปริศนาธรรมฉภาภิชาติ ภาพเหล่านี้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริให้เขียนขึ้น ตั้งแต่ยังทรงผนวชและครองพระอารามนี้ ภายในประดิษฐาน**พระสุวรรณเขตพระพุทธชินสีห์** และ**พระอัฐสารส**

บนฐานชุกชีเบื้องหน้าพระพุทธชินสีห์มีพระรูปสมเด็จพระสังฆราชเจ้าประดิษฐานอยู่ ๓ องค์ **องค์กลาง** คือ **พระรูปสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์** หล่อเมื่อปีพุทธศักราช ๒๔๕๙ **องค์ซ้าย** คือ **พระรูปสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส** หล่อเมื่อปีพุทธศักราช ๒๔๖๒ **องค์ขวา** คือ **พระรูปสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์** หล่อเมื่อปีพุทธศักราช ๒๕๐๗

พระอุโบสถนี้ สมเด็จพระบรมราชเจ้ามหาศกดิพลเสพทรงสร้าง แต่ยังไม่บริบูรณ์ เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เสด็จมาครองพระอารามนี้ขณะดำรงสมณเพศ ในรัชกาลที่ ๓ ได้ทรงบูรณะเพิ่มเติม เช่น เขียนภาพจิตรกรรมภายใน ทำซุ้มสำหรับยรมิตรามงกุฎเบื้องหน้าพระพุทธรูป เป็นต้น เมื่อเสด็จขึ้นครองราชย์แล้ว ได้ทรงบูรณะอีก สังเกตได้จากลายพระมหามงกุฎและพระแสงขรรค์ที่หน้าบัน และเติมผูกพัทธสีมาเพียงมุขหน้า พระองค์ได้ขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตจากรัชกาลที่ ๓ ผูกพัทธสีมาใหม่ทั้ง ๓ มุข ต่อมาปีพุทธศักราช ๒๓๙๐ ได้ขยายพัทธสีมาออกไปอีก โดยกำหนดนิมิต ๖ แห่ง ด้านหน้ากำหนดด้วยรุกขนิมิต คือ ต้นจันทน์ ๒ ต้น ด้านข้างกำหนดด้วยอุทกนิมิต คือ บ่อน้ำ ๒ แห่ง ด้านหลังกำหนดด้วยปาลาณนิมิต คือ หลักศิลา ๒ แห่ง รอบพระอุโบสถล้อมด้วยกำแพงแก้วรูปกระเบื้องปรุ

✓ พระประธาน ในพระอุโบสถ พระนามว่า **พระสุวรรณเขต** หรือเรียกว่า **หลวงพ่อดโต** หรือ **หลวงพ่อเพชร** ประดิษฐานอยู่ด้านในสุด สมเด็จพระบรมราชเจ้ามหาศกดิพลเสพ อัญเชิญมาจากวัดสระตะพาน จังหวัดเพชรบุรี เป็นพระพุทธรูปโลหะ ลงรักปิดทอง ปางมารวิชัย พระยาขำนิหัตถการ ได้เลาะเม็ดยพระศกเดิมออก ประดับเม็ดยพระศกใหม่ด้วยดินเผาให้ขนาดเล็กลง แล้วลงรักปิดทอง ด้านข้างพระพุทธรูปองค์นี้มีรูปพระอัครสาวกปูนปั้นข้างละ ๑ องค์

พระพุทธรูปชินสีห์ ประดิษฐานอยู่ด้านหน้าพระสุวรรณเขต เป็นพระพุทธรูปโลหะ ปางมารวิชัย สมเด็จพระบรมราชเจ้ามหาศกดิพลเสพ อัญเชิญมาจากพระวิหารทิศเหนือของวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลก เมื่อปีพุทธศักราช ๒๓๗๔ เติมประดิษฐานอยู่มุขหลังของพระอุโบสถ ต่อมาพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้ย้ายพระพุทธรูปชินสีห์มาไว้หน้าพระประธานดังปัจจุบัน เมื่อปีพุทธศักราช ๒๓๘๐ ได้ติดกะไหล่ทองพระรัศมี ผังพระเนตรและพระอุณาโลมใหม่

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ หลังจากเสด็จขึ้นเสวยราชสมบัติแล้ว โปรดให้แผ้วแผ้นทองคำลงยาราชาวดีประดับพระรัศมีเติมถวายฉัตรตาด ๙ ชั้น ถวายผ้าทรงสพักตาด ต้นไม้เงินทอง และหล่อฐานสำริดปิดทองใหม่ สองข้างพระพุทธรูปชินสีห์มีรูปพระอัครสาวกชายขวา

พระอัฐารส หล่อขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๓ ประดิษฐานอยู่ทางมุขทิศตะวันออกและตะวันตกของพระอุโบสถมุขละ ๑ องค์ เป็นพระพุทธรูปยืนปางห้ามสมุทร มีพระอัครสาวกซ้ายขวาทั้ง ๒ องค์

ซุ้มปราสาทพระพุทธรูป อยู่ข้างพระอุโบสถนอกกำแพงแก้วข้างละซุ้ม ด้านหน้าทิศตะวันออกประดิษฐานพระพุทธรูปยืนปางเสด็จลงจากดาวดึงส์ สมัยทวาราวดี สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงอัญเชิญมาจากวัดตองปุ จังหวัดลพบุรี ซุ้มปราสาทด้านหน้าทิศตะวันตก ประดิษฐานพระพุทธรูป **พระไวโรจนะธยานิพุทธเจ้า** เป็นพระพุทธรูปศิลา อัญเชิญมาจากบุโรพุทโธในเกาะชวา เมื่อปีพุทธศักราช ๒๔๓๙ ซุ้มปราสาทด้านหลังทิศตะวันออกประดิษฐานพระพุทธรูปนาคปรกศิลา ซุ้มปราสาททิศตะวันตกประดิษฐานพระพุทธรูปนาคปรกเช่นกัน แต่เศียรเป็นปูนปั้นต่อใหม่ ซุ้มปราสาทนี้เดิมเป็นหอรบขังนอຍ แล้วซ่อมแปลงเป็นซุ้มพระพุทธรูปเมื่อปีพุทธศักราช ๒๔๕๕

พระพุทธรูปบาทโบราณ ประดิษฐานภายในศาลาติดกำแพงด้านทิศตะวันตก เป็นรอยพระบาทคู่สลักบนศิลาแผ่นใหญ่ ยาว ๓.๖๐ เมตร กว้าง ๒.๑๗ เมตร หนา ๒๐ เซนติเมตร รอยพระบาทสลักภาพพระอัสติมหาสาวกมีตัวอักษรบอกชื่อ และด้านข้างแผ่นหินด้านปลายพระบาทมีคำจารึกภาษามคธอักษรขอม ๗ บรรทัด รอยพระพุทธรูปนี้สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาศักดิพลเสพ ทรงได้มาจากจังหวัดชัยนาท ประดิษฐานไว้ที่วัดบวรสถานสุทธาวาส (วัดพระแก้ววังหน้า) รัชกาลที่ ๕ โปรดให้ย้ายมาเมื่อปีพุทธศักราช ๒๔๕๒

พลับพลาเปลื้องเครื่อง เป็นอาคารก่ออิฐถือปูนอยู่ติดกำแพงด้านหน้า ใกล้กับซุ้มประตูเชื่อมทางเป็นพลับพลาขนาดย่อม หลังคาลาด ๒ ชั้น มีช่อฟ้า ใบระกา หน้าบันมีลายปูนปั้นรูป**พระมหามงกุฎ** ประดิษฐานบนพานแว่นฟ้าแวดล้อมด้วยฉัตร บานประตูหน้าต่างเขียนสีลายพุ่มข้าวบิณฑ์ ด้านหน้ากำแพงมีเกยเทียบพระราชยาน ด้านในกำแพงมีบันได ๒ ข้าง เคยใช้เป็นที่ประทับเปลื้องเครื่องทรงของพระมหากษัตริย์เมื่อเสด็จพระราชดำเนินโดยขบวนพยุหยาตรา

ประตูเขียวทาง เป็นซุ้มประตูใหญ่ของกำแพงหน้าพระอุโบสถ มีลักษณะเลียนแบบศิลปะจีน หลังคาซุ้มมุงกระเบื้องลอน หน้าบันประดับด้วยกระเบื้องปรางค์ บานประตูสลักเป็นอาร์กษววารบาลแบบจีน ที่เรียกว่า **เขียวทาง**

ศาลาแดง ตั้งอยู่ทางด้านทิศเหนือสองข้างทางเข้าพระอุโบสถ เดิมเป็นศาลาที่ประทับในงานพระเมรุตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๔ ตั้งอยู่ริมกำแพงด้านนอก ต่อมาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้ย้ายมาสร้างในกำแพงเมื่อปีพุทธศักราช ๒๔๕๒ เป็นศาลาโถงทรงไทยทาสีแดง

พระเจดีย์ สมเด็จพระบรมราชเจ้ามหาศักดิ์พลเสพ ทรงสร้างในปีพุทธศักราช ๒๓๗๔ ในสมัยรัชกาลที่ ๓ ถึงสมัยรัชกาลที่ ๔ โปรดให้บูรณะแก้ไขพระเจดีย์ที่ทรุดเอียงให้ตรง และให้หล่อรูปสิงห์ ม้า ช้าง และนกอินทรีด้วยสำริดตั้งบนหลังซุ้มพระเจดีย์ สมัยรัชกาลที่ ๖ มีการโบกปูนใหม่และติดสายล่อฟ้าถึงรัชกาลปัจจุบันได้มีการบูรณะปิดกระเบื้องสีทองที่องค์พระเจดีย์ในปีพุทธศักราช ๒๕๐๖

ลักษณะพระเจดีย์เป็นพระเจดีย์กลมขนาดใหญ่ มีฐานทักษิณสี่เหลี่ยม ๒ ชั้น ที่องค์พระเจดีย์มีซุ้ม ๔ ซุ้ม ที่ฐานทักษิณชั้นบนมีซุ้มยอดปรางค์ ๔ มุม ประดิษฐาน**พระพุทธรูปยืน** ซุ้มด้านหน้าประดิษฐาน **พระบรมรูปหล่อของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว** ด้านเหนือมีเก๋งประดิษฐาน **พระไพริพินาศ** ฐานทักษิณชั้นล่างมีทิมคดหลังคาเก๋ง ๔ มุม คูหาภายในพระเจดีย์ประดิษฐาน **พระเจดีย์กะไหล่ทองบรรจุพระบรมธาตุ** มีฐานศิลปะลัทธิเรื่องปฐมสมโพธิและพุทธวจนะ หน้าพระเจดีย์ของนี้มี**พระเจดีย์ศิลปะบรรจุพระพุทธรวจนะ** ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้สร้างขึ้น ๑ องค์ เรียกว่า **พระไพริพินาศเจดีย์**

การบูรณะพระเจดีย์ระหว่างปีพุทธศักราช ๒๕๐๗-๒๕๐๘ ทางวัดได้ขอให้กรมศิลปากรสร้างเทวรูป ๖ องค์ มาประดิษฐานที่ฐานทักษิณชั้นล่างของพระเจดีย์ เป็นเทวรูปปูนปั้นทาสีคล้ายศิลา ทิศเหนือประดิษฐานรูป**พระพรหม** และ**พระวิสสุกรรม** ทิศใต้ประดิษฐานรูป**พระศิวะ** และ**พระนารายณ์** ทิศตะวันตกประดิษฐาน**พระปัญจสิงขร** และ**พระปรคนธรรพ**

ในวโรกาสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงครองสิริราชสมบัติครบ ๖๐ ปี รัฐบาลได้บูรณปฏิสังขรณ์พระเจดีย์ เพื่อเฉลิมพระเกียรติ พุทธศักราช ๒๕๔๙

หอพระไตรปิฎก สร้างพร้อมกับพระอุโบสถ สันนิษฐานว่านำพระไตรปิฎกฉบับพระราชวังบวรสถานมงคลมาประดิษฐาน เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จมาประทับแล้ว ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของพระเจดีย์

ศาลาการเปรียญ สร้างสมัยเดียวกับหอพระไตรปิฎก ตั้งอยู่ทางตะวันตกของพระเจดีย์ ภายในประดิษฐานพระพุทธรูปปางลีลาสมัยสุโขทัย และพระพุทธรูปยืน ขนาดย่อมลงมาอีก ๒ องค์ ยกพระหัตถ์ซ้ายองค์หนึ่ง ยกพระหัตถ์ขวาองค์หนึ่ง

ศาลาฤาษี ๔ หลัง ตั้งอยู่สี่มุมพระเจดีย์ มุมละ ๑ หลัง พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงบริจาคพระราชทรัพย์ถวายพระสงฆ์เป็นปัจจัยมูลองค์ละ ๒๐ บาท และพระสงฆ์ในวัดได้ร่วมบริจาคเงินร่วมกันสร้างศาลาขึ้น ภายในศาลาทำช่องไว้รูปฤาษีตัดตนบ้าง และศิลาจารึกตำรายาบ้าง

วิหารเก๋ง เป็นวิหารขนาด ๓ ห้อง มีเก๋งโถง ๒ ช้าง ตั้งอยู่ระหว่างพระเจดีย์และพระวิหารพระศาสดา พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้สร้างเพื่อประดิษฐานพระพุทธรูปฉลององค์ของเจ้าอาวาส ในสมัยรัชกาลที่ ๕ ทรงบูรณะและโปรดให้ประดับตกแต่งด้วยลวดลายอย่างจีน เขียนภาพจิตรกรรมเรื่องสามก๊ก ภายในประดิษฐานพระพุทธรูป ๓ องค์ องค์กลางหันพระพักตร์ไปทางทิศใต้เป็นพระพุทธรูปยืนทรงเครื่อง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้หล่อเป็นพระพุทธรูปฉลองพระองค์ในสมเด็จพระบรมชนกนาถ ถวายพระนามว่า **พระพุทธรุชिरญาณ** อัญเชิญมาประดิษฐานเมื่อปีพุทธศักราช ๒๔๒๘ องค์ที่ประดิษฐานทางด้านสกัดทิศตะวันออก เป็นพระพุทธรูปฉลองพระองค์สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ หล่อและประดิษฐานพร้อมกับพระพุทธรุชिरญาณ เป็นพระพุทธรูปยืนครองจีวรคลุม ๒ พระอังสา พระนามว่า **พระพุทธรูปัญญาอังคะ** เบื้องล่างบรรจุพระอังคารสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ องค์ที่ประดิษฐานทางด้านสกัดทิศตะวันตก เป็นพระพุทธรูปฉลองพระองค์และบรรจุพระอังคารของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้สร้างและนำมาประดิษฐานในปีพุทธศักราช ๒๔๗๓ เป็นพระพุทธรูปยืน

พระวิหารพระศาสดา พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้สร้างในปีพุทธศักราช ๒๔๐๙ เดิมทีเป็นคูและที่ตั้งคณะลังกา แต่โปรดให้ถมและรื้อเพื่อสร้างพระวิหาร พระวิหารหลังนี้มีขนาด ๕ ห้อง มีเฉลียงรอบ ภายในแบ่งเป็น ๒ ตอน คือ ทางทิศตะวันออก ๓ ห้อง ประดิษฐานพระศาสดา ทิศตะวันตก ๒ ห้อง ประดิษฐานพระพุทธรุชิสายสน การก่อสร้างค้างมาจนถึงรัชกาลที่ ๕ โปรดให้สร้างต่อจนแล้วเสร็จ

ศาลาจาม ตั้งอยู่บริเวณประตูเข้าพระตำหนักเพชร
ใกล้ต้นโพธิ์ สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาปวเรศวริยา
ลงกรณ์ โปรดให้สร้างขึ้นทางหน้าพระตำหนัก ผนังประดับ
ด้วยถ้วยจามของเก่า

พระตำหนักปั้นหย่า พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า
เจ้าอยู่หัว โปรดให้สร้างเพื่อพระราชทานเป็นที่ประทับของ
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวขณะทรงผนวช ต่อมา
เป็นที่ประทับของพระมหากษัตริย์และเจ้าฟ้าซึ่งทรงผนวช
และประทับ ณ พระอารามนี้ กล่าวกันว่าย้ายมาจากสวนขวา
ได้รับการบูรณะครั้งแรกสมัยรัชกาลที่ ๔ และมีศิลาจารึก
พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ห้ามมิให้สตรีเพศเข้าไป

รัชกาลที่ ๕ หลังจากสร้างพระตำหนักทรงพรต
และหอสหจรแล้วเมื่อปีพุทธศักราช ๒๔๓๓ เจ้านายที่ทรงผนวชก็เสด็จไปประทับที่พระตำหนักทรงพรต
พระตำหนักปั้นหย่าจึงเป็นที่ประทับตามประเพณีเท่านั้น

พระตำหนักเดิม อยู่ใกล้กับพระตำหนักปั้นหย่า เป็นอาคารก่ออิฐถือปูน ๒ ชั้น พระบาทสมเด็จพระ
พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้สร้างเพื่อพระราชทานพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวขณะทรงผนวช
สร้างเสร็จสมัยรัชกาลที่ ๔ โปรดให้เป็นที่พักของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยา
ลงกรณ์ ปีพุทธศักราช ๒๔๓๕ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ถวายวิสุงคามสีมาเขต พระตำหนักนี้
แก่สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ เพื่อทรงกระทำอุโบสถสังฆกรรมในยามประชวร ต่อมาใช้เป็นที่ประทับ
ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส หลังจากสิ้นพระชนม์แล้วทางวัดได้รักษาสิ่งต่าง ๆ
ในพระตำหนักให้คงสภาพเดิมเพื่อเป็นอนุสรณ์แด่พระองค์

พระตำหนักจันทร อยู่หน้าพระตำหนักเดิม
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้
สร้างด้วยพระราชทรัพย์ของสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ
เจ้าฟ้าจันทราสรัทวาร กรมขุนพิจิตรเจษฎ์จันทร
ถวายเป็นที่พักของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า
กรมพระยาวชิรญาณวโรรส พระราชทานนามว่า
พระตำหนักจันทร ตามพระนามสมเด็จพระเจ้า
ลูกเธอ

พระตำหนักเพชร อยู่ติดกับพระตำหนักจันทร พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้สร้างขึ้นเป็นท้องพระโรงของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส เมื่อปีพุทธศักราช ๒๔๕๗ ในสถานที่ซึ่งเคยเป็นที่ตั้งโรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย หลังจากสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ สิ้นพระชนม์แล้วใช้เป็นที่ประชุมบำเพ็ญกุศลถวายบางโอกาส ใช้เป็นที่ประชุมกรรมการมหาเถรสมาคม และเป็นที่ประชุมเกี่ยวกับกิจการของมหามกุฏราชวิทยาลัย ในท้องพระฉากเป็นที่ประดิษฐาน**พระบรมรูปหล่อด้วยโลหะของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว**

พลับพลาสมเด็จพระศรีสุริเยนทราบรมราชินี อยู่ติดกับรั้วเหล็กด้านทิศตะวันออกของตำหนักจันทร เป็นพลับพลาที่ประทับของสมเด็จพระศรีสุริเยนทราบรมราชินี ในปีพุทธศักราช ๒๔๕๕ ย้ายมาปลูกยังสถานที่ปัจจุบัน

พระตำหนักบัญชาเบญจมา พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าบัญชาเบญจมา ทรงอุทิศทุนทรัพย์สร้างเป็นอาคารคอนกรีตเสริมเหล็กมุงกระเบื้อง ๒ ชั้น มี ๒ ตอน เป็นที่ประทับของสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมหลวงวชิรญาณวงศ์

พระตำหนักล่าง เป็นอาคารคอนกรีตเสริมเหล็กมุงกระเบื้อง ๒ ชั้น มีมุขสั้น ๓ มุข ยาว ๑ มุข พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้สร้างเป็นที่ประทับของสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส เรียกว่า **พระตำหนักล่าง** เมื่อทรงย้ายไปประทับที่พระตำหนักจันทร ได้ทรงอุทิศพระตำหนักล่างเป็นโรงเรียนพระปริยัติธรรม ปัจจุบันใช้เป็นสำนักงานคณะกรรมการมหามกุฏราชวิทยาลัย สำนักฝึกอบรมพระธรรมทูตไปต่างประเทศ

วัดบวรนิเวศวิหารเป็นพระอารามหลวงที่มีความสำคัญมากในอดีตคือ เป็นสถานที่ประทับของพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์เมื่อทรงผนวช

ปัจจุบัน **สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก** (เจริญ สุวฑฺฒโน) ทรงเป็นเจ้าอาวาส